

Een zwak hart

Henriëtte van der Horst

Risicofactoren voor het ontwikkelen van hart- en vaatziekten zijn er in soorten en maten. Een eenvoudige optelsom lijkt voldoende om het absolute risico op acute hartdood te berekenen. Vaak moeten er wel allerlei interacties in de berekening opgenomen worden en is er een zekere bandbreedte; aan nauwkeurige voorspellingen wagen artsen zich zelden. Soms treden er onverwachte en zeldzame interacties op die een fatale afloop onvermijdelijk maken. In de literatuur is een bijzondere fatale interactie beschreven tussen een dominee met een zwak hart en een dokter met een zwak voor diens vrouw. De Zweedse auteur Hjalmar Söderberg (1869-1941) beschreef deze interactie in zijn boek *Dokter Glas*, dat in 1905 verscheen.

Dokter Glas slijt zijn jaren als huisarts. Hij besluit zijn gedachten en ervaringen aan het papier toe te vertrouwen, waarbij hij de lezer ervoor waarschuwt dat hij niet alles zal vertellen, maar alles wat hij schrijft zal waarheidsgetrouw zijn. Zijn mijmeringen lopen uiteen van lyrische beschrijvingen van de natuur en praktische overwegingen over de voor- en nadelen van buitenshuis eten tot regelrechte misantropische gedachten over de mens en zijn aard. Hij beschouwt zichzelf als een buitenstaander. De standpunten die hij tijdens de uitoefening van zijn beroep inneemt, lijken in eerste instantie meer door fatsoens- en pragmatische overwegingen bepaald dan door morele overwegingen. Dokter Glas is een eenzaam mens, de liefde is aan hem voorbijgegaan. Hij lijkt daar niet echt rouwig om te zijn omdat hij in zijn spreekkamer vaak geconfronteerd wordt met de treurige gevolgen van verliefdheid en liefde of wat daarvoor doorgaat. Hemzelf zijn die treurige gevolgen bespaard gebleven. Het eerste meisje waar hij in zijn jeugd verliefd op werd, verdronk voordat zij elkaar nader hadden leren kennen. Als de vrouw van dominee Gregorius zijn spreekuur voor de eerste keer bezoekt, lijkt er sprake van het fenomeen dat we allemaal regelmatig tegenkomen: de 'echte' reden voor haar komst wordt niet duidelijk, ze vlucht de spreekkamer uit met een verontschuldiging. Pas bij haar tweede bezoek komt ze ter zake: ze wil niet meer met haar echtgenoot naar bed, hij staat haar fysiek tegen. De dokter kan zich daar alles bij voorstellen. Zijn eerste beschrijving van de dominee laat aan duidelijkheid niets te wensen over.

'Ik hoopte dat de dominee mij niet gezien had (...) toen ik hem plotse-ling naast me zag staan, zijn armen op de brugleuning net als ik, en zijn hoofd scheef – in precies dezelfde houding als twintig jaar geleden in de Jacobuskerk, toen ik, aan de zijde van mijn moeder zaliger

in onze familiebank gezeten, voor de eerste keer dat verschrikkelijke gelaat als een griezelige spons op de preekstoel had zien verschijnen (...) Hetzelfde dikke groezelige gezicht, dezelfde vuilgele bakkebaarden, nu misschien wat grijs, en dezelfde ondoordringelijke valse blik achter zijn brillenglazen.' (p. 6)

Ze wil haar man om medische redenen de toegang tot het echtelijk bed ontzeggen. Glas geeft haar die verklaring, waar hij anders meestal weigert verklaringen af te geven. Gregorius houdt zich echter niet aan het gebod en neemt zijn vrouw met geweld. Hui-land komt zijn vrouw weer bij Glas, en bekent hem dan dat er een nog andere reden is voor haar verzoek. Zij is verliefd op een ander en kan daarom haar man niet meer in haar nabijheid velen. Ze is radeloos en weet niet hoe het verder moet. Als kort daarop Gregorius zijn spreekkamer bezoekt, besluit Glas het over een andere boeg te gooien. De dominee heeft lichte hartklachten.

Terwijl ik die laatste woorden uitsprak, zette ik de stethoscoop tegen zijn borst en vroeg hem even stil te zijn, zodat ik kon luisteren. Ik hoorde niets bijzonders, alleen de kleine onregelmatigheid van de hartbewegingen, die heel normaal is bij een oudere man die de gewoonte heeft ontwikkeld bij de warme maaltijd wat meer te eten dan hij zou hoeven en zich daarna op een bank neer te vlijen om te slapen. Het zou best eens tot een hartverlamming kunnen komen, dat weet je nooit, maar noodzakelijk is dat niet, het is zelfs geen bijzonder aannemelijke dreiging. Maar ik had me nu eenmaal voorgenomen te doen alsof ik dit consult zeer serieus nam. Ik luisterde veel langer dan eigenlijk nodig was, verplaatste de hoorbuis, klopte en luisterde opnieuw. (...) Ik luisterde en zweeg. Hoe langer ik luisterde, hoe onrustiger zijn hart werd. 'Is het ernstig?' vroeg hij ten slotte. Ik gaf niet meteen antwoord.... (p. 50/51)

Glas misbruikt op subtiele wijze zijn positie zoals uit bovenstaand fragment blijkt, en adviseert de dominee om zich de komende maanden niet aan enige seksuele activiteit te wagen omwille van zijn eigen gezondheid. Hij raadt hem dringend aan zich ook niet in verleiding te laten brengen en daarom de zomerperiode gescheiden van zijn vrouw door te brengen. De dominee schikt zich met enig gemor in zijn lot en vertrekt uit de stad. Helga, de dominees-vrouw, heeft een rustige tijd, waarin ze haar geliefde af en toe ongestoord kan ontmoeten. Dan keert de dominee terug naar de stad en zijn vrouw wendt zich weer radeloos tot Glas. De afwezigheid van haar man heeft haar afkeer alleen maar doen toenemen. Zij neemt een steeds grotere plaats in Glas' gedachten en geleidelijk aan overtuigt hij zichzelf van de noodzaak en de juistheid van zijn besluit om haar te helpen. Daarbij spelen allerlei overwegingen een rol. Wiens belang moet hij dienen, dat van Helga of dat van haar man, waar is de samenleving meer mee gebaat: een hypocriete dominee of een gelukkige vrouw? Is het verantwoord

Auteursgegevens

dr. H.E. van der Horst, huisarts, Burg. van der Voort van Zijlplan 67, 3571 VV Utrecht.

Correspondentie: hevanderhorst@planet.nl

Mogelijke belangenverstrengeling: niets aangegeven.

Foto: Getty Images

om niet in te grijpen als de ene mens de andere mens volslagen ongelukkig maakt? Natuurlijk valt op dat laatste wel wat af te dingen, want hoe zit het dan met Helga's eigen verantwoordelijkheid: hoe is zij in deze positie terechtgekomen? Glas vraagt zich dat ook wel af, maar vindt een bevredigend excuus in een samenleving die het een vrouw onmogelijk maakt om te scheiden van een man van wie ze niet houdt, omdat ze na een scheiding een paria wordt. Met het afgeven van een verklaring die niet helemaal deugt, maar die wel in het belang van zijn patiënte is, begeeft Glas zich op een hellend vlak. Een begrijpelijke misstap die de meeste artsen wel eens gemaakt hebben, met de beste bedoelingen. Maar Glas gaat verder. Als zijn mogelijkheden om Gregorius op medische gronden uit haar slaapkamer te bannen uitgeput zijn, rijpt er een sinister plan in zijn hoofd. Hij heeft ooit voor zichzelf een paar capsules met cyaankali gemaakt, om op elk gewenst moment zijn leven te kunnen beëindigen. Iemand met een zwak hart kan een plotselinge dood sterven, een natuurlijke dood die geen aanleiding geeft

tot nader onderzoek. Dominee Gregorius moet die dood maar sterven, en liefst zo dat Glas er niet bij betrokken lijkt te zijn. Mocht hij toch verdacht worden, als er sectie gedaan wordt, dan heeft hij nog een capsule voor eigen gebruik. Gregorius sterft, nadat hij de capsule die Glas hem onder een voorwendsel aanbiedt, zelf heeft ingenomen op een terras onder het toezien van een politieagent. Glas gaat vrijuit en weet dat Helga nooit zijn geliefde zal worden. 'Mij is het leven voorbijgegaan'. Hij wacht op de sneeuw die alles zal bedekken.

Dokter Glas is volledig over de schreef gegaan, hij heeft een patiënt koelbloedig vermoord, hij heeft daarbij zijn medische (voor)kennis optimaal ingezet. Geen enkel tuchtcollege of rechtbank zal verzachtende omstandigheden in aanmerking nemen, daar bestaat geen twijfel over. Maar toch... De tegenstrijdige gevoelens, de strijd met het eigen geweten en de medische moraal, kortom de worsteling van dokter Glas is herkenbaar. Söderberg beschrijft een dilemma dat artsen vaker tegenkomen in de spreekkamer. Het zien van door anderen veroorzaakt lijden en de kennis van omstandigheden waarin sommige patiënten verkeren, roepen boosheid en het verlangen om in te grijpen op, ook waar dat maatschappelijk en ethisch niet toegestaan is. Soms leidt niet-ingrijpen tot doden en dan laait de discussie weer hoog op: hulpverleners hebben gefaald, een andere aanpak had

mogelijk de dood van een mishandeld kind kunnen voorkomen. Zo simpel ligt het niet, het recht op de vrijheid van het individu om eigen leven vorm te geven, is per definitie een bron van conflicten, waarvoor het strafrecht de juridisch toelaatbare grenzen bepaald heeft. Daar komen de morele grenzen niet altijd mee overeen. Söderberg verkent in zijn boek deze grenzen en geeft een indringende beschrijving van een dilemma, dat in deze vorm niet alledaags is, maar dat wel veel raakvlakken vertoont met andere, vaker voorkomende dilemma's. Voor dilemma's zijn per definitie geen goede oplossingen. Er is ook geen bevredigende oplossing voor het dilemma van dokter Glas. Ingrijpen mag niet, maar nietsdoen kan tot een fatale afloop leiden, de suïcide van Helga. Dokter Glas liet zijn hart spreken en koos een niet toegestane uitweg uit het dilemma.

Bron

Hjalmar Söderberg. *Dokter Glas*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2004.